

СИМВОЛІСТСЬКА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ САМОТНОСТІ У "МАЛЕНЬКОМУ РОМАНІ" ГАЛИНИ ПАГУТЯК "РАДІСНА ПУСТЕЛЯ"

У статті досліджується художнє вираження декількох типів жіночої самотності та її символістська концептуалізація.

Для Г. Пагутяк характерне постійне звертання до проблеми самотності впродовж усієї творчості та намагання вмотивувати людську самотність чинниками не лише соціальними, а й психологічними. Феномен самотності в її творчості розглядається як гуманістична характеристика людства, через яку воно спізнає глибини буття в парадигмах хаосу й впорядкованості.

Однак, перш ніж розглядати цю проблему, варто зазначити, що ми маємо справу з оригінальною психікою особистості, що виступає першоджерелом такої текстотворчості. "Психологічний тип, - зазначає М. Моклиця, - який утворюється завдяки природній домінанті у внутрішньому світі розуму або емоцій, сенсорики або інтуїції, увиразнюється в процесі рефлексії і на якомусь етапі починає виражати стосунки людини зі світом [1:237]. Для Г. Пагутяк найважливішою є опозиція духовне – тілесне, її інтровертна психологія так чи інакше демонструється різного роду містифікаціями, мовою натяків, що дає нам змогу говорити про інтуїтивний психологічний тип. Інтуїція, як психічна домінанта Г. Пагутяк, веде її до пошуку символічної мови. А рівень **комунікації наратора та нарататора** передбачає, що ми беремо участь у певному таємному досвіді, відчуваємо потребу говорити про нього. Потреба дешифрування тексту вимагає напруження наших декодуючих спроможностей (за В. Ізером), тобто актуалізацію елементів нашого буття, часом не усвідомлюваних. У процесі прочитання твору відбувається творчий перегляд світоглядних засад не лише автора, а й самого читача. Можливо, "це і є головною корисною дією літературної критики, яка допомагає усвідомити ті аспекти тексту, які залишаються прихованими у підсвідомості, і яка задовольняє (чи допомагає задовольнити) наше бажання розмовляти про те, що ми прочитали" [2:273].

"Маленький роман" "Радісна пустеля" Галини Пагутяк – це данина самотності, прочитаній на реєстрах жіночого письма. У цьому творі вона виходить на традиційне для символіста протиставлення двох світів, біблійну поетику демонічного й божественного. Невизначеність людського буття висловлюється письменницею через поняття Священного Писання: "Нового Еклезіаста не потрібно: ми всі живемо згідно зі старим" [3:79]. Але вона всеодно створює свій варіант Євангелія, афористично формулюючи його основні догмати: "Бог творить, сатана перетворює, людина страждає" [3:81].

У романі відтворено тему спокуси сатаною й демонами людини ("Якийсь демон, Ліліт з очима, заверненими в порожнечу" [3:82]). Тема духовного перетворення людини на вищу - це основна проблема людини, мета її існування. Героїня спрямовує всі сили на видобуття із себе цієї "іншої" особи, чистішої, палкішої, відродженої для добра. І ця, друга, "інша", ніколи не знала самотності й безнадії.

Твір сповнений різних ремінісценцій та алюзій (Лоренс Стерн, Корсар тощо), які підсилюють самотність героїні, адже все, що для неї залишилось живим, насправді є паперовим, книжним, частково буфонадним. Використовуються також старовинні біблійні форми оповіді як то – молитва, заповіт, сповідь тощо. Характерне місце: "Господи Ісусе Христе, Сине Божий, помилуй мене грішну... Багато днів і ночей я повторюватиму цю мантру, навіть коли все закінчиться і я замість пекла опинюся серед людських і господніх садів Урожа, їстиму білі черешні, які вночі світяться поміж темного листа" [3:86]. Найбільше жахає героїню нездатність відродитися, яка може раптово проявитися в природі її душі, бо гріх "невідродження" зробить її "самотньою в старості, як була самотньою в дитинстві" [3:87].

Поступово в тексті актуалізується мотив божевілья, яке за своєю природою протистоїть відродженню ("Божевілья має лице страху" [3:88]). **Самотність божевілья** як неіснуючий світ, світ зворотньої парадигми, без пам'яті й казкових черешень Урожа породжує страх божевілья (де божественне і диявольське поєдналося і змішалось) та бажання будь-що від нього звільнитися, навіть ціною смерті, яка народжує світло. "Смерть – це любов, яка, породивши нове, має право зникнути" [3:89]. Героїня Г. Пагутяк дякує Богу за те, що не стала божевільною, а розплатилась за свої гріхи самотністю, бідністю, слабкістю. Отже, спокутуючи самотністю, героїня сподівається відродитися. Щоб здолати ворога своєї душі, вона повинна визначити його суть, тому в тексті можна знайти кілька афористичних визначень химерної сутності самотності. Ось одне з них: "Коли нас будять, ми спимо. Коли ми будимо, інші сплять. І це називається самотністю" [3:91]. Творчість усвідомлюється як вища цінність для письменниці. І водночас маємо справу з **письменницьким божевільям та письменницькою самотністю**. Якщо в часи Г. Флобера вважалося, що письменник просто зобов'язаний час від часу повертатися до вежі із слонової кістки, що його духовне зростання відбувається саме там, у самотності його інтелектуальних злетів і падінь, принципове відсторонення письменника від натовпу в добу модерну, власне, й породило декадентство, то в часи Галини Пагутяк в українській літературній інтерпретації зникає межа письменницького життя й загалу, для більшості письменників вежа із слонової кістки стає лише ідіоматичним висловлюванням. Героїня "Книги снів і пробуджень" міркує: "Справжній дім не повинен бути лише притулком, лише вежею зі слонової кістки, лише фортецею" [4:30]. Тим більше дивує розвиток концепту письменницької самотності в її прозі, адже вона малює картину відсторонення героїні від загалу крижаною стіною, за яку та нікого не пропускає, окрім рідних. Письменницька самотність – це не відторгнення світу в цілому, а лише океанів його марноти.

Крім того, перед нами яскравий замальовок саме **жіночої письменницької самотності**, фемінні ознаки якої проглядають через нехтування недолугим чоловіцтвом, поглиблення материнського рефлексу, перенесення ознак "жіночності" на оточуючий світ тощо. Для пагутяківського варіанту жіночої письменницької самотності властивий притлумлений трагізм, що компенсується контактом з іншим світом, даром незвичайного творчого сновидіння: "Мені судилося роль творця, а не виконавця. Хай світи, які я вигадую, недосконалі, але в них перенесені деталі з того світу, де я змушена жити; і я не надто високо стою, щоб упасти й розбитися. Вони, як моя дитина, з плоті й крові. Тим паче, що кожна людина здатна створити багато світів. Я не знаю, звідки в мене ця потреба, як вона виникла. Певно, це сни. Всі мої книги народжені снами, чи напівсонними видіннями. Довколишній світ – це уламки, з яких я творю інші світи" [4:21]. Проблема жіночої обраності у сучасному світі не стоїть так гостро, щоб існувала об'єктивна потреба її доводити, тому абсолютність креативної здатності жінки-письменниці не доводиться письменницею, а увиразнюється у формах супідрядних понять, як то: вигаданий світ, марення-сни, привиди-провидіння тощо. Воля до творчості робить героїню одержимою. Одержимість відсторонює її від реального світу, її помешкання стає пусткою для тіла, душа ж оселяється у світі вигаданому, у легіонах нею вигаданих світів.

"Радісна пустеля" – це тріумф письменницької справи над "суєтним світом". Авторка приходиться до висновку: "Нашу неповторність дав нам Бог, і треба жити в мистецтві, а не жити мистецтвом, простягаючи жebraчу руку" [3:97]. Молитва починає символізувати у цьому творі не лише спокуту чи прохання до Бога, а й тортуру душі, що постійно відхиляється від божественного зразка. Тема духовних тортур як прикмети переродження також обіграна Пагутяк ("Коли я була зовсім молодою, мріяла стати якщо не мученицею за віру, то одержимою Божим Духом. Виснажувала себе постом, шмагала терновим віттям, що росло впереміж з шипшиною під монастирським муром. Мені здавалось, що самокатування звільнить мій дух. // Потім я зрозуміла, що це не шлях до Господа" [3:101]). Зрікаючись тортур навмисних, героїня не може позбутись тортур наперед визначених долею: втрата коханого, сирітська доля тощо. Вона йде до свого відродження не соборно, з одновірцями у церковній тиші, а самотужки, випробовуючи власну душу та серце жорстокими хвилями самого життя. Фактично, ці фрагменти "Радісної пустелі" є відвертим богошуканням з ідеєю навернення до живого Бога, не розтлілого людським суєтним служінням йому.

Символічною є й назва твору – "Радісна пустеля". Адже символіка пустелі укладалась в системі релігійного світобачення протягом віків і має усталені ознаки самовизначеного усамітнення з метою переродження духу, доторкання до божественного начала світу, езотеричного сходження. Ці значення не зникають в художньому варіанті Галини Пагутяк. Біблійним лейтмотивом пустелі завжди є спокуса. У Галини Пагутяк читаємо: "Опинившись у пустелі, зазнаєш ще якийсь час спокусу. Замість вічної смаженої картоплі приносять екзотичні найдки. Замість чистоти – залицяльник з ранньою лисиною. Замість скромності – лестоці. Кілька крапель отрути солодкої й приємної на смак. Слід усе це прийняти, подякувати й забути про коштовні подарунки. Бог посилав нам випробування у вигляді нещастя, а лукавий – спокусливі дарунки" [3:113]. Отже йдеться про оцінку життя у реальному світі: воно марне у своїй спокусливості, тлінне і недосконале, порівняно з тим світом, до якого прагне душа. Пустеля стає радісною для героїні саме тому, що вона вистояла перед спокусами диявола. За спостереженням Лариси Шевченко, "модерне ідиостилістичне трактування християнської символіки продукує інтелектуальні парадокси, за якими пустиня символізується з місцем народження слова, гармонії чи усамітнення для творчості (як у К. Воннегута, де батько не розуміє сина, що прагне побачити пустелю, аби взяти у неї музику). Сміслові парадокси лише відтіняють сталість традиції символічного осягнення світу та присутність в історичному й психологічному часі як цивілізаційну динаміку" [5:271].

Другий семантичний план пустелі пов'язаний із повним зреченням тілесно-тварної основи життя, тобто з потягом до чистої духовності. Вітаючи своє відродження й радіючи з нього, героїня заявляє: "...Я ще не належу пустелі, я ще тільки приходжу до неї у гості" [3:114]. Пустеля для Пагутяк тотожна потойбіччю, оскільки потребує від смертної людини такого очищення духу, який можливий лише при цілковитій втраті плоті.

Сутність діалогізму і в цьому творі Галини Пагутяк спрацьовує на символістську концептуалізацію самотності в художньому просторі. Так вибудовується він між двома мовними субстанціями: героїнею та Богом. *Одвічний діалог людини й Бога* реалізовано у "Радісній пустелі" як фактично єдину діалогічну структуру, решта художніх повідомлень мають значення лише інформативно-побутове, а чи беззастережної констатації почувань із світу людей та живої природи. Утворення такого діалогу з абстрагованим началом, з Абсолютом, також є демонстрацією специфіки усамітнення героїні, для якої найкращим співбесідником виявляється саме Бог. Героїня розраховує на порозуміння лише з боку Бога, світ нового Еклезіасту, сучасний їй світ людей та їх невловимих порухів і жадань, ворожий їй та асоціюється з сатанинською присутністю.

Для Галини Пагутяк властива символістська концептуалізація самотності у ракурсі збільшення сакральних ознак світу жінки, що врешті-решт, і є тими новими властивостями жіночого письма, які стали здобутком автора. Внутрішній світ жінки-митця усвідомлюється як головний естетичний об'єкт. Пошуки несвідомого у внутрішньому світі відповідають пошукам символістів. "Символісти, - як зазначала М. Моклиця, - несвідоме шукали у сферах духовних, містичних, а не біологічних, як це робили психологи"[1:87].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Моклиця М.В. Модернізм як структура: Філософія. Психологія. Поетика: Монографія. Вид. 2-ге, доповн. і переробл. – Луцьк: Ред. – вид. від. "Вежа", 2002. – 390 с.
2. Ізер В. Процес читання: Феноменологічне наближення // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів: "Літопис", 1996. – С. 263-276.

3. Пагутяк Галина. Записки білого пташка.- К.: "Український письменник", 1999.- 150 с.
4. Пагутяк Галина. Книга снів і пробуджень // Сучасність. - 1995. - № 10. - С. 11-53.
5. Шевченко Л.І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу. – К.: "Київський університет", 2001.- 413 с.

Матеріал надійшов до редакції 19.03.2004 р.

Караблєва О.В. Символістская концептуализация одиночества в "маленьком романе" Г. Пагутяк "Радостная пустыня".

В статье исследуется художественное выражение нескольких типов женского одиночества и ее символистская концептуализация.

Karableva O.V. The Symbolistic Conceptualization of Solitude in a "Minor Novel" by N. Pagutyak "The Desert of Joy".

The paper studies the artistic expression of a few types of women's solitude and its symbolical conceptualization.